

## **Рецензия**

**от проф. д-р Даниела Тодорова Йорданова, ВТУ, ПФ**

**за дисертация на тема: „ Модел на оgramотяване в мултикултурна среда в първи клас”**

**за присъждане на образователната и научна степен „доктор” на Даниел Петров Полихронов**

**Област на висше образование: 1. Педагогически науки**

**Професионално направление: 1. 3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението по български език и литература в началния етап на образование)**

### **1. Данни за дисертанта**

Даниел Петров Полихронов завършва висше образование по право през 2011 г. в СУ „Св. Климент Охридски“. След придобита юридическа правоспособност към Министерството на правосъдието през 2012 г., той работи последователно като юрисконсулт и старши юрисконсулт в Сдружение с нестопанска цел „Асоциация Толерантност“, София до 2019 г. включително. В този период той се включва в разработването и управлението на проекти в европейски и национални програми. В периода 2015-2016 г. Даниел Полихронов придобива учителска правоспособност в Департамент за информация и усъвършенстване на учители, София. От 15. 01. 2017 г. той е задочен докторант в професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...(Методика на обучение по български език и литература в началния етап на образование) към Факултет по педагогика (ФП), катедра „Дидактика“ на СУ „Св. Климент Охридски“. От октомври 2019 г. и досега той е асистент по превантивна педагогика в катедра „Теория на възпитанието“ към ФП.

### **2. Данни за докторантурата**

Даниел Петров Полихронов е записан в докторантура, задочна форма на обучение със заповед на ректора на СУ „Св. Климент Охридски” № РД 20-71 от 06.01.2017 г. от 15.01. 2017 г. в професионално направление: 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучението по български език и литература в началния етап на образование) към катедра „Дидактика“, ФП, СУ за срок от четири години. На

11.02.2020 г. дисертационният труд е обсъден предварително и предложен за публична защита на заседание на катедра „Дидактика“ (протокол № 5 от 11.02.2020 г.). Със заповед на ректора на СУ № РД-38-129/02.03.2020 г. ас. Даниел Петров Полихронов е отчислен от докторантура с право на защита. В заключение: процедурата за докторантурата е спазена и е в съответствие с нормативните документи на Софийския университет за обучение на докторанти.

### **3. Данни за дисертацията и автореферата**

Дисертационният труд „Модел на оgramотяване в мултикултурна среда в първи клас“ се състои от въведение, 3 глави, заключение и библиография от 477 заглавия, от които 408 са на кирилица, а 69 – на латиница. В основния текст са включени 16 таблици, 4 фигури, 8 диаграми и 30 хистограми. Общият обем на труда е от 310 страници. Отделно, в обем от 120 страници, са представени 9 приложения.

Актуалността на темата се определя от приоритетите в образователната политика на Р България, свързани с преодоляване на неграмотността и малограмотността, както и с констатирането на зависимост между езиковата грамотност и социално-икономическите и демографските реалности у нас. В този контекст предложеният вариант на педагогически модел на оgramотяване в мултикултурна среда в първи клас е възможност за компенсиране на съществуващи дефицити по отношение на владееенето и ползването на българския език от ученици, за които българският език е втори и чужд. Достоянство на представения дисертационен труд е, че моделът е конструиран в контекста на национални и европейски нормативни документи с акцент върху възприетия в съвременния образователен дискурс компетентностен подход.

Във въведението докторантът обосновава актуалността на проблема и аргументира основанието за изследването, което провежда, като очертава и концептуалните му параметри. Обектът, предметът, целта, задачите, хипотезата и методите на изследване на теоретично и емпирично равнище са формулирани ясно и точно.

В **първа глава** „Концептуална постановка на проблема“ са очертани необходимите теоретични основи на изследването за разработване на модел на оgramотяване в мултикултурна среда в първи клас. Във фокуса на концептуалната рамка на проблема са изяснени: терминологични уточнения, които са определящи за

изследователската програма; водещата роля на компетентностния подход в обучението по български език и литература, както и необходимата нормативна база, която регламентира образователния процес по български език и литература, и в частност началното оgramотяване; мястото на оgramотяването като надеждна основа за обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен; методически аспекти на оgramотяването в обучението по български език и литература; спецификата на оgramотяването в мултикултурна среда в първи клас; психолого-педагогическата характеристика на ученика в първи клас, както и влиянието на семейната среда като социокултурна характеристика; възможностите за оптимизиране на процеса на началното оgramотяване в мултикултурна среда чрез литература за деца. **Може да се обобщи**, че в първа глава процесът на оgramотяване в мултикултурна среда е представен чрез специфични процесуално-съдържателни параметри, които са в основата на конструирането на теоретичния модел.

Във **втора глава** от дисертацията, именувана „Дизайн на емпиричното изследване“, Даниел Полихронов представя убедително организацията, изследователския инструментариум и направената извадка за експерименталното си проучване. Точно е описана организацията и провеждането на изследването в периода 2016-2018 година с деца от детска градина „Зорница“, село Грозден, община Сунгурларе, област Бургас; онлайн проучването с анкети за учители и родители в 68 български училища, както и прилаганите педагогически технологии в 11 училища в България. Подбраният и описан изследователски инструментариум, който включва дидактическо тестиране на деца от всички възрастови групи в детската градина и ученици от първи клас, анкетиране на учители и родители, интервюиране на съвременни автори на детска литература, педагогическо моделиране и експертно оценяване на предложените педагогически технологии за стимулиране процеса на оgramотяване в първи клас в мултикултурна среда, съответства на поставената цел. Описаните диагностични авторски процедури със съответните дидактически тестове и задачи за изследване на езиковото развитие на деца от детската градина и на езиковите компетентности на ученици от първи клас в мултикултурна среда са нестандартизирани. Те са съобразени преди всичко с държавните образователни стандарти (ДОС) за обучението по български език и литература в предучилищен и начален образователен етап, както и с апробирани в педагогическата практика диагностични инструментариуми, на чиято основа се изграждат дидактическите тестове за емпиричното изследване. Равнището на формираност на

комуникативноречевите компетентности в периода на ограмотяване в мултикултурна среда се изследва чрез частично стандартизирани 34 анкети с учители и 30 анкети с родители преди и след апробиране на подбраните педагогически технологии. Анкетите са от смесен тип с вградени оценъчни (рейтинг) скали. По този начин проведените анкетни проучвания с учителите в 1.-4. клас установяват педагогическата им компетентност за спецификата на ограмотяване в мултикултурна среда, включително и за стимулиране на процеса на ограмотяване чрез литература за деца, а анкетирането на родителите в мултикултурна среда – нагласите им за необходимостта от ограмотяване. Статистическата обработка на емпиричните данни е адекватна на предварително поставените цели и задачи и на извадката на емпиричното изследване. Формираната извадка за изследването е представителна, като обхваща всички страни в образователния процес – 41 деца в детската градина, 505 ученици в първи клас, като 320 от тях са от етнически малцинствени групи, 1170 начални учители и 257 родители на ученици в първи клас от етническите малцинства, като 33 от тях са анкетирани в предварителния етап на експеримента. Анкетната карта е попълнена от 31 родители на ученици в първи клас в български училища в чужбина. На заключителния етап от емпиричното изследване анкетното проучване обхваща 136 родители на ученици в първи клас, от които 120 са от училища в България и 16 – от български училища в чужбина. Интервюирани са и 11 съвременни автори на детска литература. Включени са и 48 експерти за оценяване на мащабното проучване на поставения проблем. **Може да се обобщи**, че подбраният и описан дизайн на емпиричното изследване позволява на Даниел Полихронов да получи етапна, пълна и достоверна информация за всички страни, включени в процеса на изследването.

**В трета глава** от дисертационния труд са представени моделът на ограмотяване в мултикултурна среда и резултатите от емпиричното изследване. В *предварителния му етап* коректно се анализират резултатите от установяване равнището на компетентностите у децата в предучилищна възраст и учениците в първи клас в условията на мултикултурна среда чрез дидактическо тестиране. Проучено е и равнището на формираност на езиковите, комуникативноречевите, литературните и социокултурните компетентности в периода на ограмотяване в мултикултурна среда през погледа на учители и родители чрез анкета. Изследвано е мнението на автори на детска литература за мястото на текстовете в периода на ограмотяване в мултикултурна среда. Получените резултати показват реално равнището на формираност на постигнатите компетентности у децата и учениците през погледа на експерти, учители,

родители и съвременни автори на литература за деца, като доказват категорично, че е необходима навременна, диференцирана и методически целесъобразна дейност за успешно овладяване на грамотността в условията на мултикултурност. В този контекст Даниел Полихронов конструира експериментален иновативен модел за ограмотяване в мултикултурна среда, който се състои от теоретична, експериментална и концептуална част. Теоретичната структура на предложения модел е изяснена в пълнота в първа глава от дисертационния труд. На емпирично равнище създаденият модел е апробиран през учебната 2019/2020 г. в групите за целодневна организация на обучението, чрез допълнителна подготовка по български език и литература съгласно Наредба 6 от 11.08.2016 г. за усвояването на българския книжовен език за ученици в 1.-4. клас. Основан е на специфичните процесуално-съдържателни параметри на ограмотяването на ученици в мултикултурна среда – фиг. 1 и фиг. 2., съответно с. 201 и с. 202 от дисертацията. Съдържателните параметри на експерименталния модел включват необходимите компоненти, а именно: ДОС за учебно съдържание по БЕЛ, допълнителна подготовка по БЕЛ и допълнителна подкрепа в семейството – фиг. 3., с. 203. Функционирането на модела отчита методическите аспекти в обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен; възрастовата характеристика на семейната среда на детето и специфичните процесуално-съдържателни параметри на началното ограмотяване на ученици в мултикултурна среда. Целта е да се провери доколко адаптираната методика за работа в мултикултурна среда и осигуряването на допълнителна подготовка по български език води до компенсиране на пропуските при усвояване на учебния материал. Концептуалната рамка на модела се свързва с организиране на средата чрез педагогическа технология, включваща разнообразни форми на ефективно взаимодействие между учители, родители и ученици – фиг. 4, с. 207 от дисертацията. Експерименталната част от педагогическия модел за ограмотяване в мултикултурна среда включва три апробирани педагогически технологии, съотнесени към взаимодействията на субектите, участващи в образователния процес, а именно: учител – родител – тренинг за учители и родители за подобряване на резултатите от обучението по български език и литература в мултикултурна среда в прехода детска градина – начално училище. Тук взаимодействието се обуславя от институциите и неправителствените организации; учител – ученик със съответстваща технология за стимулиране на четирите основни умения – слушане, четене, говорене и писане, формирани в процеса на ограмотяване в първи клас. Тук взаимодействието се обуславя

от изискванията на нормативната уредба и родител – ученик – педагогическа технология за стимулиране процеса на оgramотяване в условията на семейна среда. Това взаимодействие се обуславя и от социалния фактор културно-информационна среда.

Следващият параграф в трета глава от дисертацията представя резултатите от емпиричното изследване. Получените високи оценки при анализа на апробираните педагогически технологии от експерти, родители и учители са доказателство за практическата приложимост на модела в мултикултурна среда. Анализът на резултатите от трите етапа на емпиричното изследване в съпоставителен план е извършен от експерти, учители и родители, като е насочен към оценяване на модела съобразно неговата актуалност, държавните образователни стандарти и спецификата на работа в мултикултурна среда, практическата приложимост и полезност на педагогическите технологии. Даниел Полихронов достига до синтезирани изводи и обобщения, които доказват, че е необходима специализирана методическа работа в обучението по БЕЛ в мултикултурна среда с оглед на формиране на езикова грамотност и в частност на оgramотяването, както и за взаимодействието между всички страни, участващи пряко или косвено в образователния процес.

Количественият анализ на резултатите, отразен и в 20 хистограми, 16 таблици и 8 диаграми, позволява на Даниел Полихронов да коментира качествените параметри от експерименталното изследване с оглед на причините, които водят до конкретните резултати. Достига се до реалистични изводи, свързани с формираните компетентности за децата и учениците, за които българският език е втори. Те имат по-ниски резултати в сравнение с тези, които живеят и се обучават в монокултурна среда. Достоянство на разработката са изведените приоритети на методическо въздействие и педагогическо взаимодействие в синергетичния процес за оgramотяване на ученици от първи клас в условия на мултикултурност. **Може да се обобщи**, че конструираният педагогически модел е необходим и приложим в практиката за оgramотяване на ученици в мултикултурна среда, тъй като се характеризира със следните отличителни признаци: компенсаторност, комплементарност, рефлексивност; мултидисциплинарност, мултисензорност; трансверсалност; синергетичност. При описанието и анализа на резултатите от трите етапа на експерименталната работа проличават задълбочеността на труда и възможностите му за практическо използване не само от учителите, но и от широк обществен кръг в България и в българските училища в чужбина.

**Заклучението** на дисертационния труд разширява концептуалните параметри на съществуващите изследвания по проблема и дава възможност за увеличаване обхвата на изследваните ученици и прилагане на методическо моделиране на учебното съдържание и технологии с оглед на съществуващите реалности, така че да се преодоляват успешно съществуващите дефицити при обучението на ученици по български език и литература от етнически малцинствени групи.

**Представените приложения** доказват автентичността на изследването. Те успешно илюстрират експерименталната дейност.

**В заключение:** в дисертацията е разработен компетентно, аналитично, концептуално и приложно актуален и значим въпрос от съвременната методика на обучение по български език и литература за начален образователен етап. Дисертацията е оригинален авторски продукт. Авторефератът отразява вярно съдържанието на дисертационния труд.

**Използваната литература** е богата и адекватна на проучваната проблематика. Литературните източници са коректно цитирани.

**Научният текст** отговаря на утвърдените езикови и стилистични стандарти.

**Авторефератът** съответства на изложението на дисертацията, като отразява най-важното от нея в обобщен вид.

#### **4. Научни приноси**

Научните приноси, представени от докторанта, съответстват на постигнатите резултати от изследването. Те са израз на динамичното развитие на методическата теория и практика в обучението по български език и литература за начален образователен етап с оглед на съвременните реалности, като посочват възможности и перспективи за ограмотяване на ученици от първи клас в мултикултурна среда.

Основните научни приноси на докторанта се конкретизират с оглед на спецификата на изследваната проблематика, поставените цели и постигнатите резултати.

1. Мотивирано е обоснована актуалността на темата. Проучена, анализирана и интерпретирана е необходимата научна литература и нормативна уредба по БЕЛ с оглед на изследвания проблем. Уточнени са ключови понятия, необходими при

конструирането на модела за ограмотяване на ученици в първи клас в мултикултурна среда.

2. Успешно е подбран, конструиран и описан изследователският инструментариум на емпиричното изследване, който включва анкетиране, дидактическо тестиране, интервюиране, педагогическо моделиране, експертно оценяване и математико-статистически методи.

3. Осъществено е многообхватно изследване на проблема за ограмотяването в мултикултурна среда, като е проучено мнението на всички страни, участващи в образователния процес - учители, ученици, родители. Получените резултати са опора при конструирането на съдържанието на дидактическия модел за ограмотяване на ученици, за които българският език е втори или чужд.

4. Установено е реалното състояние на езиковото развитие на деца от предучилищна възраст и езиковите компетентности на ученици в първи клас в мултикултурна среда чрез моделирани нестандартизирани дидактически процедури, което е отправна точка за прилагане на подходящи педагогически технологии в процеса на обучението в грамотност.

5. Конструиран и апробиран е авторски модел за ограмотяване в мултикултурна среда в първи клас, който е съставен от три основни структури: теоретична, концептуална, и емпирико-експериментална. Доказана е ефективността на експерименталното обучение чрез подобрите и приложени педагогически технологии.

6. Приложеният модел за ограмотяване в мултикултурна среда в първи клас, основан на специфичните процесуално-съдържателни параметри на ограмотяването на ученици в мултикултурна среда, е съотнесен с формиране на области на компетентност, а именно: езикови, комуникативноречеви, литературни и социокултурни. В този контекст е разработена и апробирана система от специфични дейности, които съдействат за повишаване на резултатите по БЕЛ в процеса на ограмотяване на ученици в мултикултурна среда.

7. Проведено е проучване, анализиране и обобщаване на мнението на съвременни автори на литература за деца за спецификите на ограмотяването в мултикултурна среда.



8. Изведени са приоритети на методическо въздействие и педагогическо взаимодействие в синергетичния процес за ограмотяване на ученици от първи клас в условия на мултикултурност, както за училищата в България, така и за българските училища в чужбина.

### **5. Публикации и участия в научни форуми**

Представените публикации на докторанта са 21. Всички те са свързани с темата на дисертационния труд - част от една книга, 1 студия, 8 статии и 11 доклада. Те са публикувани в престижни научни списания и сборници, а 9 от тях са издадени в чужбина.

### **Имам два въпроса към докторанта:**

1. Как прилагането на модела за ограмотяване на ученици в мултикултурна среда в първи клас се вписва в контекста на компетентностния подход?
2. Как в рамките на модела за ограмотяване началните учители ще оценяват постиженията на учениците от етнически малцинствени групи?

### **6. Заключение**

Всичко, казано до тук, ми дава основание убедено да твърдя, че разработеният дисертационен труд от ас. Даниел Полихронов „Модел на ограмотяване на ученици в първи клас в мултикултурна среда” е с доказани научни приноси за методиката на обучението по български език и литература в начален образователен етап и по-конкретно – за ограмотяването на ученици в мултикултурна среда. Актуалността и значимостта на разработения проблем, конструираният и апробиран модел, анализът на резултатите, приносите, които се съдържат в дисертационния труд, постигнатите резултати, както и очертаните перспективи ми дават основание да дам своя положителен вот и да предложа на членовете на уважаемото научно жури да гласуват положително за присъждане на образователната и научна степен „доктор” на ас. Даниел Петров Полихронов в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на обучение по български език и литература в началния етап на образование).

20. 04. 2020 г.

В. Търново

Подпис:.....

(проф. д-р Даниела Йорданова)